

ÇAĞATAY TÜRKÇESİ DÖNEMİNE AİT TEVÂRÎH-İ GÜZÎDE-İ NUSRET-NÂME'NİN (THE BRITISH LIBRARY NÜSHASI) DİLİ*

Hasan BEKMEZ**
Ufuk Deniz AŞCI***

ÖZ

Moğol tarihi ve onların büyük komutanı Cengiz Han, tarih boyunca birçok araştırmanın ilgisini çekmiş ve hakkında bir hayli eser kaleme alınmıştır. Moğol hükümdarı Cengiz Han'ın doğumu, yaşamı, kişiliği, ailesi, soy kütüğü ve fetihleri ile ilgili yazılmış eserlere "Cengiz-nâme" adı verilir. Bu makalenin konusu olan Çağatay Türkçesi döneminde kaleme alınmış olan Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme de mensur bir Cengiz-nâme'dir. Eserin katalog kaydında ve içeriğinde Hicri 908 (M 1502) yılında yazıldığı bilgisi mevcuttur ancak kim tarafından yazıldığı belirtilmemiştir. Eserin iki nüshası vardır. İncelenen nüsha Londra'daki British Library'de muhafaza edilmektedir. Eser 149 varaktan oluşmaktadır. Eserin temel konusunu Cengiz Han'ın hayatı oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra eserde Oğuz Kağan Destanı, Türk ve Moğol kavimleri ile Cengiz Han'ın seçeresi hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Bu eser dil hususiyetleri açısından Çağatay Türkçesinin özelliklerini yansıtmakla birlikte Oğuz Türkçesine ait kelimelere, eklere ve seslik özelliklere de sahiptir. İmla bakımından eser, noktalı Arap harflerinin noktalarının genellikle kullanılmadığı ve aynı kelimenin farklı bir, iki, üç hatta dört varyantının olduğu bir metindir.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme, Cengiz Han, Türk-Moğol Kavimleri, Oğuz Türkçesi.

LANGUAGE OF TEVÂRÎH-İ GÜZÎDE-İ NUSRET-NÂME OF THE ERA OF CHAGATAY TURKISH (THE BRITISH LIBRARY ISSUE)

ABSTRACT

Mongolian history and their great commander, Genghis Khan, have attracted the attention of many researchers from past to present, and many works have been written about him. The works written about the birth, life, personality, family, genealogy and conquests of the Mongolian ruler Genghis Khan are called "Genghis-nama". Written during the Chagatay Turkish period, Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme, which is the subject of this article, is also a sample for Genghis-nama in prose. There is information in the catalog record and content of the work concluding that it is written in 908 AH (1502 CE). It is not specified by whom the work is written. There are two copies of the work. The copy analyzed in this study is kept in the British Library in London. The book consists of 149 sheets. The main subject of the work is Genghis Khan's life. In addition, detailed information about the Epic of Oghuz Khan, Turkish and Mongolian tribes, and genealogy of Genghis Khan is given in the work. Although this work reflects the characteristics of Chagatay Turkish in terms of linguistic features, it also has the words, suffixes and phonetic features of Oghuz Turkish. In terms of spelling, the work is a text in which the dots of dotted Arabic letters are not usually used and there are different one, two, three or even four variants of the same word.

Keywords: Chagatay Turkish, The Selected Chronicles of Nusret-name, Genghis Khan, Turkish-Mongolian Tribes, Oghuz Turkish.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 27.08.2021; Yayına Kabul Tarihi: 15.10.2021

* Bu makale, *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme (The British Library Nüshası) (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi, AKSARAY; ORCID: 0000-0003-2522-0205, E-posta: hasanbekmez@aksaray.edu.tr

*** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, KONYA; ORCID: 0000-0002-3964-7253, E-posta: ufukdenizasci@selcuk.edu.tr

Giriş

Eser Hakkında Genel Bilgiler

13'üncü yüzyılda Cengiz Han tarafından kurulan Moğol devleti, kurulduktan kısa bir süre sonra hızlı bir gelişim göstermiş ve büyük bir alana yayılmıştır. Bu ani ve hızlı genişlemeden dolayı Moğollar ve büyük Moğol İmparatorluğunun kurucusu olan Cengiz Han, birçok araştırmacının ilgisini çekmiştir. Özellikle Avrupalı araştırmacılar ve İslam tarihçileri Moğollar ve Cengiz Han ile ilgili hayli eser kaleme almışlardır. Müellifi belli olmayan *Moğolların Gizli Tarihi* (Temir, 2016), Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin *Târîh-i Cihan-güşâ'sı* (Öztürk, 2013), Reşidüddin Fazlullah'ın *Câmiü't-Tevârîh'i* (Aka vd. 2013), Altan Topçî (Gülensoy, 2008), *Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-nâme* (Karasoy vd. 2005) gibi eserler Moğol İmparatorluğu ve Cengiz Han ile ilgili yazılmış eserlerden bazılarıdır. *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme* de bu alanda yazılmış eserlerden biridir.

Eserin Fiziki Özellikleri ve Nüshaları

Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme'nin iki nüshası vardır. Birincisi *British Library Or. 3222* numarada kayıtlı olan nüsha, ikincisi ise *St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Doğu Yazmalarında B745* numarasıyla kayıtlı olan nüshadır. Bu makaleye konu olan nüsha, *British Library* nüshasıdır. Nüsha, Charles Rieu tarafından tavsif edilmiştir (Rieu, 1888, s. 276-280). 149 varaktan oluşan yazmanın her sayfasında genellikle 19 satır vardır ancak bazı varaklarda satır sayısı değişebilmektedir. Eser, talik hattıyla yazılmış olup sayfa kenarları kalın çizgilerle çevrelenmiştir. Büyük bölümü mensur olan eserin çeşitli yerlerine Türkçe ve Farsça manzumeler serpiştirilmiştir. Nüshada on altı (16) adet minyatür bulunmaktadır. Eserde eksik ve bir sıvı dökülmesinden kaynaklandığını düşündüğümüz bozuk kısımlar (47b, 64a/16-19, 104a, 116a, 146b, 149a) vardır. Bozuk kısımların birçoğu, -muhtemelen- tarama esnasında tarama cihazının hareket ettirilmesinden kaynaklanmıştır.

Özbek bilim insanı A. M. Akramov, iki nüshayı karşılaştırmak suretiyle hazırladığı çalışmasını, *Tevarih-i Güzide-i Nusret-Name* (1967) adıyla yayımlamıştır. Akramov, çalışmasının sonuna her iki nüshanın tıpkıbasımlarını da vermiştir. *British Library* nüshasının bazı varaklarında bulunan okunamayacak derecedeki bozuk kısımları *St. Petersburg* nüshasından hareketle tamamlamış olan Akramov, çalışmasında her iki nüshada geçen ana başlıkları da varak numaralarıyla birlikte vermiştir.

Eserin Yazılış Tarihi ve Müellifi/ Müstensihi

Eserin müellifi ile ilgili kesin bir bilgi yoktur. Ancak metnin başında eserin neden ve kimin emriyle yazıldığı bilgisi geçmektedir. Yazmanın birçok sayfasında (3b/15-17, 70a/8, 140a/8, 141a/9, 143a/6, 147b/1) Muhammed Şibani Han adına "imâmü'z-zamân ve halifetü'r-rahmân" unvanı kullanılmaktadır. 3b ve 4a'da isim verilmeden bu unvan kullanılarak eserin Ebu'l-Hayr Han'ın oğlu Şah Budag Sultan'ın birinci oğlu Muhammed Şibani Han'ın emriyle maiyetinde olan Moğol kâtipleri tarafından yazıldığı bilgisi yer almaktadır. Müellifin beyanına göre eserin yazılma sebebi, Cengiz Han zamanına ait olmak üzere duyulan ve şahit olunan tarihî hikâyelerin, Cengiz Han'ın hatunları ve oğlanlarının isimleri ve hikâyelerinin kayıt altına alınmak istenmesidir (3b/9-19, 4a/1-8).

Eser, Hicri 908 (M 1502) yılının beşinci ayında, Cemaziyelevvel'de yazılmıştır. Eserin yazılış tarihi ile ilgili bilgi yazmada şu şekilde geçmektedir:

Moğol bahşıları Moğol hattı birle bitilgenleri âsân bolmak üçün taqı Fârisî tili birle bitilgenleri Türkîge urup tertîb birildi taqı kitâbğa *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme* at(ı) birildi. Bu tevârîh hicrî tokkuz yüz sikkizde Cemâziye'l-evvel ayı cem' itilip bitildi (4a/5-6-7-8).

“Moğol kâtipleri Moğol hattı ile yazılanları düzenlemek için Fars dili ile yazılanları Türkçeye çevirip düzenlediler ve de kitaba Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme adı verildi. Bu eser Hicri 908, Cemaziyelevvel ayında toplanıp yazıldı.”

Öte yandan yazmanın sonunda, “temmet hem 970 (تمت هم ٩٧٠)” (148b) ve “bitildi sene 970 (بيتلدى سنه ٩٧٠)” (149a) ifadeleri geçmektedir. Bu ifadelerden hareketle, eserin giriş bölümünde verilen tarihin eserin yazılış tarihi; 148b ve 149a’da verilen tarihlerinse eserin istinsah tarihi olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin Konusu

Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme özellikle kişi adı, bu kişilerin şecereleri, kavim adları ve yer adları açısından son derece zengin bir tarihî kaynaktır. Eserde 2530 kişi adı, 217 kavim adı ve 374 yer adı geçmektedir. Eserde yer alan 113 ana başlık çizgilerle çerçeve içine alınıp koyu yazılmıştır. Yazmada ana başlıklar dışında birçok alt başlık da bulunmaktadır. Bu alt başlıklar da ana başlıklar gibi koyu yazılmıştır. Alt başlıklarda özellikle kişilerin şecereleri, kavimler, kavim isimlerinin ortaya çıkışı, kavimlerin birbirleriyle münasebetleri, savaşları ve bunların şubeleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

Eserde yer alan pek çok ana başlık ve alt başlıklara rağmen eser temelde üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm, tahmidname ve Muhammed Şibani Han adına yazılmış bir kaside ile başlar (1b-3b). Sonra Oğuz Han’ın çocuklarının ve torunlarının isimleri açıklanmıştır (5a-6b). Bu bilgilerin hemen arkasından birinci bölüm Oğuz Han’ın tarihi, hikâyeleri ve Oğuz kavimleri ile ilgili açıklamalarla devam etmiştir (7b-8b). Bu bölümde *Uygur, Kanglı, Kıpçak, Karluk, Kalaç, Ağaçeri* gibi kavimlerin isimlerinin oluşumu hakkında bilgiler verilmiştir (9a, 9b, 10a). *Celayir, Sünit, Tatar, Merkit, Kürlevüt, Targut, Oyrat, Barkut, Urasut, Korıkan, Sakayit* ve bunun gibi daha pek çok Türk ve Moğol kavimleri ile bunların şubeleri hakkında bilgiler verilmiştir (11b-27b). Bu bölümde son olarak kavimler arası savaşlar (28a-30a) ile Cengiz Han ve oğullarına bağlı ordu birliklerinin dağılımı hakkında açıklamalar yapılmıştır (30b-35a).

İkinci bölüm genel itibarıyla Cengiz Han hakkındadır. Eserde tarihî açıdan en dikkat çekici unsurlardan biri, Cengiz Han’ın ataları hakkında detaylı bir şecere verilmiş olmasıdır. Eserde bu bölüm şu şekilde yer almaktadır:

Āgāz-ı Dāstān-ı Neseb-i Çingiz Ĥan: Basa Çingiz Ĥannıñ atasınıñ atı Yisügey Bahādır turur, Moğol tili birle içege timek bolur. Anıñ atası Mardan Bahādır, Moğol tili birle ebüge timek bolur. Anıñ atası Qabul Ĥan; anıñ atası Tümene Ĥan, Moğol tili birle budutu timek bolur. Anıñ atası Bay Songur, Moğol tili birle budavdu timek bolur. Anıñ atası Qaydu Ĥan, Moğol tili birle boratay timek bolur. Anıñ atası Dotum Menen, Moğol tili birle dutağun dimek bolur. Anıñ atası Torumtay Çeçen, anıñ atası Tobul Mergen, anıñ atası Buğra Ĥan, anıñ atası Bodançar Mungğak, içigin, içigen, ebügen timek bolur. Kütü Mergenniñ atası Salar Soçı, anıñ atası Sam Soçı, anıñ atası Nebgen Hindun, anıñ atası Oçam Buğrul, anıñ atası Qacu Mergen, anıñ atası Timaç Ĥan, anıñ atası Buqa Ĥan, anıñ atası Qoa-Maral, anıñ atasın ba’zılar Süleymān peygāMBERġa ve ba’zılar Nūħ ‘aleyhimü’s-selāmġa tigürüp tururlar va’llāhu a’lem (39a/13-19, 39b/1, 40a/17-19, 40b/1-2).

“Cengiz Han’ın soy hikâyesinin girişi: Sonra Cengiz Han’ın atasının adı Yisügey Bahadır’dır, Moğol dili ile rütbeli kişi anlamına gelir. Onun atası Mardan Bahadır, Moğol dili ile büyükbaba anlamına gelir. Onun atası Kabul Han; onun atası Tümene Han, Moğol dili ile dördüncü kuşaktan büyükbaba anlamına gelir. Onun atası Bay Songur, Moğol dili ile beşinci kuşaktan büyükbaba anlamına gelir. Onun atası Kaydu Han, Moğol dili ile

altıncı kuşaktan büyükbaba anlamına gelir. Onun atası Dotum Menen, Moğol dili yedinci kuşaktan büyükbaba anlamına gelir. Onun atası Torumtay Çeçen, onun atası Tobul Mergen, onun atası Buğra Han, onun atası Bodançar Munggak on birinci kuşaktan büyükbaba anlamına gelir. Kütü Mergen'in atası Salar Soçı, onun atası Sam Soçı, onun atası Nebgen Hindun, onun atası Oçam Bugrul, onun atası Kacu Mergen, onun atası Timaç Han, onun atası Buka Han, onun atası Koa-Maral, onun atası bazı rivâyetlere göre Süleyman peygambere ve bazılarına göre Nuh Aleyhisselam'a kadar ulaşır, en doğrusunu Allah bilir.”

İkinci bölümün devamında Cengiz Han'ın hatun ve kumaları (40b, 41a); Cengiz Han'ın çocuklarına verdiği toprakların paylaşımı (41b-46a); Ögetay Han'ın hatunları, kumaları, çocukları, torunları, gerçekleştirilen fetihler ve Ögetay Han'ın ölümü (47b-64a); Yuci Han'ın hatunları, kumaları, çocukları, torunları, gerçekleştirilen fetihler ve Yuci Han'ın ölümü (64b-80b); Çağatay Han'ın hatunları, kumaları, çocukları, torunları, gerçekleştirilen fetihler ve Çağatay Han'ın ölümü (81a-90b); Tuluy Han'ın hatunları, kumaları, çocukları, torunları, gerçekleştirilen fetihler ve Tuluy Han'ın ölümü (90b-117b) hakkında bilgiler yer almaktadır.

Üçüncü bölümde, Ebu'l-Hayr Han ve oğlu Şah Budag Sultan hakkında bilgiler verildikten sonra Şah Budag Sultan'ın oğlu Muhammed Şibani Han'ın şeceresi ve onun döneminde yapılan fetihlerle ilgili bilgiler verilmiştir (117b-149a).

Eserin Dili ve İmlası

Eser, giriş bölümünde verilen bilgiden hareketle Hicri 908 (M 1502) yılında yazılmıştır. M. Fuat Köprülü, Janos Eckmann ve Kemal Eraslan Çağatay Türkçesini sınıflandırırken 16. yüzyılı “*Klasik Dönemin Devamı*” olarak adlandırmışlardır. *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme* bu yüzyılın dil özelliklerini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Bunun yanı sıra eserde, Çağatay Türkçesinde nadir görülen bazı dikkat çekici dil hususiyetleri ile Oğuz Türkçesine ait ses, şekil ve kelime bazlı örneklerle de rastlanmaktadır. Bu özellikler yanında eserin imlasında müstensihden kaynaklandığı düşünülen pek çok yazım hatası da göze çarpmaktadır. Eserde karşılaşılan bu hususlar aşağıda gösterilmiştir:

1. Eserde en dikkati çeken husus, yazım eksiklikleri ve hatalarıdır. Birçok sayfada bir kelimenin bir kez ya da birden fazla hatalı yazıldığı tespit edilmiştir. Yazım hatalarının hemen hemen tamamı Arap alfabesindeki noktalı harflerin noktalarının konulmamasından kaynaklanmaktadır. Bu eksik ve hatalı yazımlardan bazıları aşağıda gösterilmiştir:

İmlası Eksik Kelime	Okunuşu	Varak/ Satır Numarası
باد شاه	pād-şāh	4a/1
قير	qız	4a/4
برحه	barça	5a/5
بيحنه	biçine	5b/3
بكدور	Bügdüz	5b/9
قنچاق	Kıpçak	5b/10
اوريانكقش	Uryangkit	6b/20
بكرين	Bekrin	7a/1
تاسكقون	Tangkut	7a/1
بول	bol-	7a/3
تاتار	Tatar	7a/7
انا	ata	7a/19
بعلق	ta'alluq	7b/15

تخت	taht	7b/17
تئگری	tiğri	8a/13
ذکر	zıkr	8b/8
خلایق	halâyıq	8b/9
بخشی	yaḥşı	8b/11
تاریخ	tārîḥ	11a/5
بیک	big	11b/4
حنکیز	Çingiz	11b/17
حوجی	Cuci	12a/1
تایچیوت	Tayçiyut	12a/2
حغای	Çağatay	12a/5
مونویک	munuḡ	12a/11
کونچاک	könçek	12a/14
قوبوقه	Qutuqa	16b/2
قرلتوق	Quriltuq	17a/14
عجب	ta'accüb	18a/13
تبریز	Tebrîz	34b/19
وز	yüz	35a/4
تحقیق	taḥkîk	35a/12
توقامیش	Toqtamış	35a/15
قوبلوق	Qutluq	35b/1
توقتا	Toqta	35b/1
فنا	fenā	36a/4
آذربانجان	Āzerpāncān	55a/10
سحضور	bî-ḥuzūr	56a/13
شوگوم	şügün	56b/18
یغان	yağan	57b/6
تئگرو	tigrü	58a/13
باشعرت	Başğırt	58b/15
بجمان	Bacman	59b/5
اوزونکور	özünüz	59b/16
توقور	tokquz	61a/12
ابیقه	abıqa	61b/2
یولوقتی	yoluqtı	62b/14
تئگرو	tigrü	78a/2
حبات	Cabat	89a/1
بورونعی	burunğı	89b/10
حوریکه	Cörike	91a/10
قوبوقو	Qutuqtu	91a/10
حزانه	ḥazāne	93a/2
اورونکتاش	Orung-taş	95b/11
کسک	Keşik	96b/6
قوشچی	Quşçı	96b/6
طعاجار	Ṭoğaçar	97b/15
بخشی	baḥşı	99a/16
بتحانه	büt-ḥāne	99a/18
برچی	burcı	100a/2
قوبوی	Qutuy	101a/5
انبارچی	Anbarçı	101b/1
قونچی	Qoyunçı	106a/14
قونگورتای	Qongurtay	109b/3

یورو	yörü-	110a/12
ایحور	içür-	110a/16
ایح	iç-	110a/18
یراع	yarağ	110b/3
سجشنبه	pencşenbe	110b/11
کنخاتو	Geyhatu	111a/9
قلقلمور	Qutluq Timur	111a/2
تفرح	teferruc	114a/3
غنیم	ganim	137a/17
ننک	teñ	141b/1
بغی	bağy	142b/1
مرعان	Margınan	143a/6
کور	köz	144a/6
سسه	sene	149a/3

İmlayla ilgili bir diğer husus şahıs adları, kavim adları ve yer adlarının yazımında; yazmanın başında, ortasında ve sonunda farklılıklar göze çarpmasıdır. Aynı şahıs, kavim ve yer adının iki, üç hatta dört farklı yazımıyla karşılaşmıştır. Bu durumda olan örneklerden bazıları aşağıda gösterilmiştir:

a) Kişi Adlarındaki Yazım Farklılıkları

Tögün (15b/2), Tögüz (28a/16)
Naqu (15b/11), Naqu (48a/3)
Sorğan (19a/7), Soluğan (19a/9)
Carqa Linkum (20b/2), Carqum (21b/2)
Toğan Dalu (25a/17), Toğay Dalu (21a/14).

b) Kavim Adlarındaki Yazım Farklılıkları

Ala Yunthı (5b/6), Alay Yudantlı (6b/10)
Köstemi (5b/15), Ketmi (6b/20)
Qarqın (5b/17), Qarqır (6b/12), Qarqız (11a/1)
Toyaqın (7a/17), Noyaqın (21b/17)
Qarçın (11a/1), Qarqın (7a/2)
Kürlevüt (16a/5), Kürlüevüt (16a/6), Kürelevüt (16a/8)
Süldüz (17b/1), Süldüs (42b/3)
Burulas (27a/15), Barlas (42b/3).

c) Yer Adlarındaki Yazım Farklılıkları

Burqan-Qaldun (6a/5), Bulğan-Qaldun (98a/13)
Senge (6a/9), Selinge (16b/9), Selekne (28a/13), Seleken (44a/19)
Cungdu (19b/3), Cungduki (51a/18), Cungdur (98a/8)
Hıve (36b/9), Hıvāq (122b/2)
Taşkend (42a/14), Tatkend (142a/5)

Külüren (43a/16), Kelüren (77b/17)

Namkin (51a/19), Namking (54a/15)

Marağa (104a/13), Marağa (115b/8).

2. Eserde belirtme, yönelme, bulunma, ayrılma, ilgi ve vasıta hâli ekleriyle teklik üçüncü şahıs iyelik eki için bazı yerlerde ek kullanılmadığı görülmektedir. *kızı(n)* (8a/16), *sözi(n)* (145b/6), *Başğırd(nı)* (59a/16), *Yucinin(ni)* (128b/12), *Semerķand(ğa)* (37a/1), *vilâyet(ğa)* (44a/10), *üstige* (140a/1), *Taşkend(ge)* (146b/8), *sarây(da)* (56b/17), *hayât(da)* (99b/10), *bigleri(din)* (23a/19), *ķavmi(din)* (51a/6), *ķatun(nın)* (9b/4), *Çingiz Ğan(nın)* (29a/14), *Mūsā Küregen(nin)* (109a/11), *cān ķavli (birle)* (122a/15), *anın ķalem(i)* (2b/4), *Uyğur at(tı)* (9a/15).

3. Eserde, Oğuz Türkçesinin bazı ses ve şekil özellikleri ile Oğuz Türkçesi söz varlığına ait olduğu düşünülen bazı kelimelerin varlığı da dikkati çekmektedir. Bunlara ait olduğu düşünülen örnekler aşağıda gösterilmiştir:

a) /d-/ , /-d-/ < /t-/ , /-t-/ değişmesi: *di-* (7b/13) ~ *ti-* (39b/2), *dig* (3b/5) ~ *tig* (40a/12), *dil* (146a/18) ~ *til* (4a/6).

b) /b/ ünsüzünün düşmesi: *yok olurlar* (5a/4), *ma'mūr olur* (123a/8), *ķōş oldu* (142a/16), *ķikmet ile* (2a/5), *yaş ile* (120a/17), *siziñ ile* (143b/7).

c) /g/ ve / ğ/ ünsüzünün düşmesi: *tutan* < *tutğan* (123b/8), *yağlı* < *yağlığ* (35b/14), *ķaķlı* < *ķaķlıķ* (90b/2), *ķirek* < *ķergek* (36b/13), *ķulak* < *ķulğak* (45a/5).

d) Yükleme (belirtme) hâli eki +I'nın kullanılması: *sin+i* (8a/15), *ķarn+iñ+i* (88b/16), *rāz+iñ+i* (132a/5).

e) Yönelme hâli eki +A'nın kullanılması: *sāhil+e* (3b/1), *düşmen+ler+e* (126b/7), *şāh+a* (143a/8).

f) Ayrılma hâli eki +dAn'ın kullanılması: *ķay+dan* (104b/9), *Sikender+den* (126b/7), *dōstın+dan* (133b/12), *düşmen+den* (133b/12).

g) Sıfat-fiil eki -DUK'un kullanılması: *yi-düki zaķķum* (131a/13), *iç-düki ķamīm* (131a/13).

h) Geniş zaman olumsuz birinci teklik şahıs için -mAn ekinin kullanılması: *yüz ivür-men* (87b/14), *bil-men* (131b/5).

ı) İsim çekiminde (bildirme) geniş (şimdiki) zaman teklik birinci şahıs çekiminde -Im/-Um ekinin kullanılması: *Ğudā-y-ım* (116b/7), *reh-nümā-y-ım* (116b/7).

i) Dönüşlülük zamiri "kendü"nün kullanılması: Eserde genel olarak dönüşlülük için "öz" zamiri kullanılmaktadır. Bir yerde ise "kendü" zamirine rastlanılmıştır.

Ol öz başın işaret ķılıp ķörgüzdi. "O, kendi başını işaret edip gösterdi." (4b/9), *Olmaz atı kendüñe atanmağıl.* "Olmayacak (yakışmayacak) adı kendine adlandırma." (131b/8)

j) Şu iki kelimenin ikili kullanımında da Oğuz grubu Türk lehçelerinin etkisi olduğu kanaatindeyiz: *kizle-/yaşur-:* "saklamak, gizlemek". *Toķta'îģa yaşura ķaber yiberdi.* "Toktai'ye gizleyerek (gizli bir şekilde) haber gönderdi." (80a/10), *Çingiz Ğannı kizler.* "Cengiz Han'ı gizler." (17b/7-9); *ilig/ķol:* "el (uzuv)". *Ol oğrılar at üstidin ķarmap aldı irse uluğ aģası yitip bir ķolģa yapuştı.* "O hırsızlar at üstünden (onu) kavrayıp alınca büyük ağabeyi yetişip bir eline yapıştı." (14b/4-5), *Yaz ve ķış kündüz su yaķasıda oturup ilig, yüz yumas.* "Yaz ve kış gündüz su kenarında oturup el ve yüz yıkamaz." (64a/11-12)

4. Eserde tespit edilen bazı kullanımlar Çağatay Türkçesi açısından dikkat çekici dil hususiyetlerine sahiptir:

a) Şimdiki zamanın rivayeti “-ydUr irmiş” yapısıyla oluşturulması: *anıñ bilen yürü-ydür irmiş. “onun ile yürüyor imiş.”* (16a/12)

b) Gereklilik kipinin hikâyesi için “-mAk lâzım” yapısının kullanılması: *Bu leşkerge andın öt-mek lâzım boldı. “Bu askerin oradan geçmesi lazımdı/Bu asker oradan geçmeliydi.”* (53a/18-19)

c) “-mAk(çl) bol-” yapısının gereklilik fonksiyonunda kullanılması: *Vezîrğa zarûret bolup anıñ işin yasa-mak boldı. “Vezir’e mecbur olup onun işini yapmak zorunda kaldı.”* (90b/10), *şulhğa rāzî bolup Māverāü’n-nehirniñ üçde bir ülüşin Barakğa bir-mek boldılar. “barışa razı olup Maveraünnehir’in üçte bir hissesini Barak’a vermek zorunda kaldılar.”* (106b/14-15)

d) İstek fonksiyonunda kullanılan “-mAkçl bol-” yapısının eserdeki varlığı: *Rûm ve Haleb ve Şâm pād-şāhları ittifāk kılip sultān üstige yürü-mekçi bol-updurlar. “Rum, Halep ve Şam padişahları anlaşıp sultanın üstüne yürümeye niyet etmişler.”* (56a/10-11)

e) “-er/-mAs” yapısının zarf-fiil işlevinde kullanılması: *Bolad atıdın tüş-er tüşmesde yana tuluğasıdın ötgüze urdı taķı ikelesi tutaķlaştılar irse Bolad, Türkānnı yığıp başın kisti. “Bolad atından düşer düşmez yine (Türkan’ın) miğferinden deliverdi ve ikisi birlikte (mücadeleye) tutuşunca Bolad, Türkan’ı yıkıp başını kesti.”* (37b/12-13-14)

f) “-Ay/-mAy” yapısının zarf-fiil işlevinde kullanılması: *Dabannı tap-ay tap-may öteyin dip sakınsañ tapķay-sin taķı yolnu tapıp tüketsen otluğ, suluğ yaķşı yirlerge yitkey-sin. “Dağı bulur bulmaz geçeyim diye düşün(ür)sen bulursun ve yolu bulursan bitir(ir)sen otlu, sulu güzel yerlere ulaşırsın.”* (42b/13-14)

g) “-ğan -ğan” yapısının zarf-fiil işlevinde kullanılması: *Mundın ferzend bol-ğan bolma-ğanı ma’lûm irmes. “Bundan çocuk olup olmadığı belli değil.”* (48a/2)

Sonuç

Çağatay Türkçesiyle kaleme alınmış *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme*, yazıldığı tarih olan 1502 yılı ve dil hususiyetleri göz önüne alındığında Çağatay Türkçesinin sınıflandırılmasında “*Klasik Dönemin Devamı*” içinde yer almaktadır. Eserde görülen bazı gramatikal unsurlar, eserin Çağatay Türkçesindeki dikkat çekici dil hususiyetlerine sahip olduğunu göstermektedir. Eserde geçen bu dil hususiyetlerinin yanı sıra 2530 kişi adı, 217 kavim adı ve 374 yer adının bulunması eseri tam anlamıyla tarihî bir kaynak yapmaktadır. Eser; Türk dili, tarihi ve coğrafyası hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu sebeple Cengizliler tarihi başta olmak üzere tarih alanındaki araştırmacıların ve Çağatay Türkçesi üzerine çalışan bilim adamlarının istifade edeceği bir kaynaktır.

KAYNAKÇA

AKRAMOV, A. M. (1967). *Tevarih-i Güzide-i Nusret-Name*. Taşkent.

ARGUNŞAH, M. (2017). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.

AŞCI, U. D. (2012). *Mûsâ-nâme (İnceleme, Transkripsiyonlu Metin, Çeviri, Dizin, Tıpkıbasım)*. Konya: Palet Yayınları.

BEKMEZ, H. (2021). *Tevârîh-i Güzîde-i Nusret-nâme (The British Library Nüshası) (Giriş-Transkripsiyonlu Metin-İnceleme)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- CÜVEYNÎ, A. A. M. (2013). *Târih-i Cihân Güşâ*. (çev. Mürsel Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (2001). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- ECKMANN, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (hızl. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ECKMANN, J. (2014). *Çağatayca El Kitabı*. (çev. Günay Karaağaç). İstanbul: Kesit Yayınları.
- FAZLULLAH, R. (2013). *Câmiu't-Tevârih (İlhanlılar Kısmı)*. (çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejeni). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2008). *Altan Topçî (Moğol Tarihi)*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2009). *Ötemiş Hacı Cengizname*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- GÜLENSOY, T. - P. KÜÇÜKER (2015). *Eski Türk-Moğol Kişi Adları Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- KAÇALIN, M. S. (1990). *Çinggis Kağan Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KAFALI, M. (2009). *Ötemiş Hacı'ya Göre Cuci Ulusu'nun Tarihi*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- KANAR, M. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü I-II*. İstanbul: Say Yayınları.
- KANAR, M. (2012). *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- KANAR, M. (2016). *Büyük Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- KARASOY, Y. (1998). *Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KARASOY, Y. - M. TOKER (2005). *Türklerde Şecere Geleneği ve Anonim Şibanî-nâme*. Konya: Tablet Yayınları.
- KARGI ÖLMEZ, Z. (2003). *Şecere-i Türk'e Göre Moğol Boyları*. İstanbul: Kebikeç Yayınları.
- KORKMAZ, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- PARLATIR, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- RIEU, C. (1888). *Catalogue of the Turkish Manuscripts in British Museum*. London.
- TEMİR, A. (2016). *Moğolların Gizli Tarihi, I Tercüme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜNLÜ, S. (2012). *Harezmi-Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.
- ÜNLÜ, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.